

En middelalderlig bæk fra Ribe

Af Hanne Dahlerup Koch

1. Indledning

En bæk »af gammel Arbejde med Sirater forarbejdet og befunden af Nebellung mærkværdig« (1). Beskrivelsen, der stammer fra inventaropgørelsen for Ribe Domkirke fra marts 1846, er den første, der findes af den bæk, som denne artikel omhandler.

1½ år senere kvitterer Museet for Nordiske Oldsager for at have modtaget en St. Jørgensgruppe og en middelalderlig bæk fra Ribe Domkirke. Det fremgår af kvitteringen, at ingen af genstandene har lidt overlast ved transporten til København, men at de »ere desværre tidligere på mange Maader blevne berøvede den Glands og Betydning de have haft i den catholske Tid« (2). Det er meningen, at genstandene skal restaureres og derefter udstilles på museet, og dette ske også. I 1948 blev St. Jørgensgruppen dog igen anbragt i Ribe Domkirke. Bænken er derimod stadig på Nationalmuseet, hvor den nu står i museets permanente udstilling.

Inden for det nuværende Danmarks grænser er der kun bevaret få middelalderlige siddemøbler. De bevarede er næsten alle kirkemøbler som degnestole, korstole og kirkebænke. En 1300-tals skammel, lavet af ryghvirvlen fra en hval, er det eneste sikre eksemplar af et verdsligt siddemøbel (Steensberg 1952 s.158). Der til kommer så Ribe-bænken, der muligvis også er verdslig, idet man, som nedenfor omtalt, i middelalde-

ren ofte har brugt den samme type bæk i kirken som hjemme i sin stue.

2. Beskrivelse

Bænken er af kraftigt egetømmer (fig. 1-5) (3). Den er stærkt restaureret. Længde: i ryggen 140 cm, foran 147 cm. Dybde (der er ikke taget hensyn til længdeforskellen): højre side 55 cm, venstre side 52 cm (4). Ryggens højde er 98 cm. Sædet, bestående af en 3 cm tyk planke, har flg. indvendige mål: Længde: fortil 132 cm, bagtil 115 cm. Dybde 46-47 cm. Siddehøjden er 45 cm. Forbenene består af 7-8 x 9-10 cm tykke og 45-46 cm høje stolper. Agterstavene er af stolper med en tykkelse på 9 x 12-13 cm. Armlænene, hvis oprindelige mål ikke mere kan fastslås, må være gjort af træstykker, hvis mål har været ca. 30 x 10 x 60 cm. Bænkens øvrige dele består af 3 cm tykke planker.

Idag består bænken af forben og agterstave, der på de fremadvendende hjørner, har profilerede hulkeler. Ryggen har foroven en 5 cm smal planke, derunder to, hver ca. 32 cm brede, planker, af hvilke den nederste er glat, den øverste har et gennembrudt masværk, hvis mønster nærmest må beskrives som tre »krydser«. Foroven på ryggen er påsat en 1 cm smal liste, der er passet sammen med de 2½ cm høje, aftrappede plader foroven på agterstavene. Under sædet er på de to kortsider og på forsiden 25-27 cm brede planker med et

gennembrudt masværksmønster: flammehjulet. Arm-lænene er udsåret som løver.

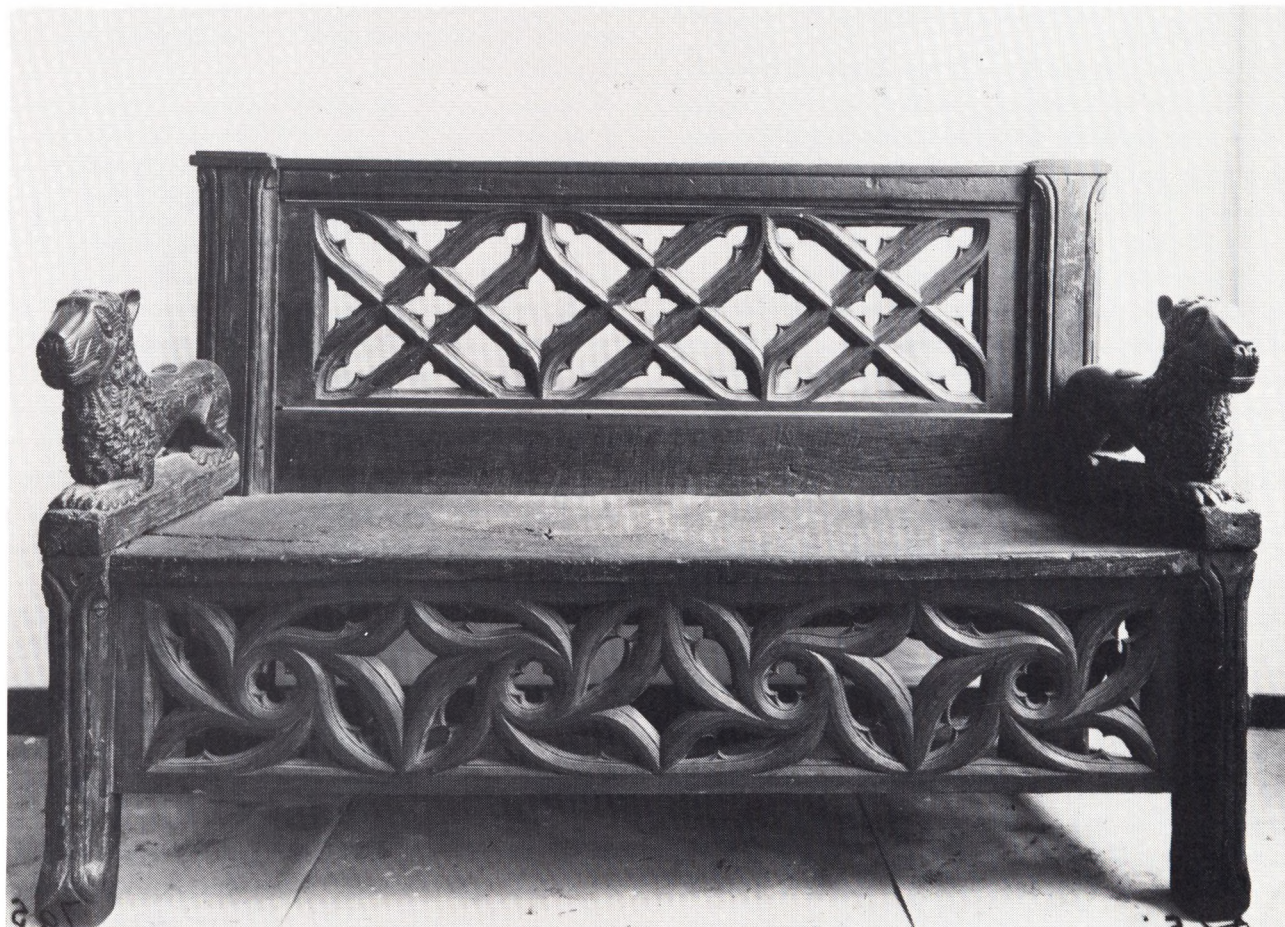
3. Restaureringen

Hvornår restaureringen af bænken er foregået vides ikke, men den må have været færdig senest 1854 (5).

På Nationalmuseets 2. afdeling opbevares en tegning af bænken skænket af bygningsinspektør Friis

(fig. 6). Tegningen er indført i afdelingens genstands-protokol i 1849 (6). På tegningen har bænken fået de rigtige mål, men dens originale dele, der omtales nedenfor, er på flere punkter unøjagtig gengivet. Det gælder f.eks. den nedre afslutning af hulkelerne på forbenene og agterstavene. Forbenenes profilering

Fig. 1. Bænken set forfra. Foto: NM 2. afd.

fortsætter heller ikke videre på et brædt under armlænene, sådan som det er gengivet på tegningen (sammenlign fig. 3). Tegningens løver er uden hold i virkeligheden (hvor mange hænder ville deres haler have kunnet overleve?). Konstruktionen fremgår heller ikke klart af tegningen: forben, agterstave og armlæn synes nærmest at være i een sammenhængende planke. De mange unøjagtigheder tyder på, at tegningen er udført

som »skrivebordsarbejde« efter meget løse skitser. Er tegningen udført før restaureringen, kan den tænkes at skulle have været brugt ved denne. Er den fra efter restaureringen, får den endnu flere unøjagtigheder.

Der findes endnu en tegning af bænken. Denne teg-

Fig. 2. Bænken set bagfra. Bemærk den sekundære nederste rygplanke. Foto: NM 2. afd.

ning er lavet af Magnus Petersen og er senest fra 1854 (Worsaae 1854 nr. 448, Worsaae 1859 nr. 601) (fig. 7). På denne tegning har den forreste langside fået tre flammehjul i stedet for de fire, den nu har. Til gengæld svarer løverne på tegningen til bänkens nuvæ-

Fig. 3. Den venstre kortside. Løven har en klar skillelinie, hvor der er blevet tilsat nyt ved restaureringen. Flammehjulet er næsten intakt. Foto: NM 2. afd.

Fig. 4. Højre løve. Bemærk også her skillelinien, der viser, hvad der er fra restaureringen. Foto: Niels Elswing 1979.

Fig. 5. Venstre løve. Også her en klar markering af, hvad der er fra restaureringen. Sammenlign med fig. 3, der viser den samme løve. Foto: Niels Elswing 1979.

rende, der, som nedenfor omtalt, ikke er de oprindelige. Som med Friis' tegning kan man ikke sige, om Magnus Petersens tegning har været et restaureringsforslag, eller det er den færdigt restaurerede bänk.

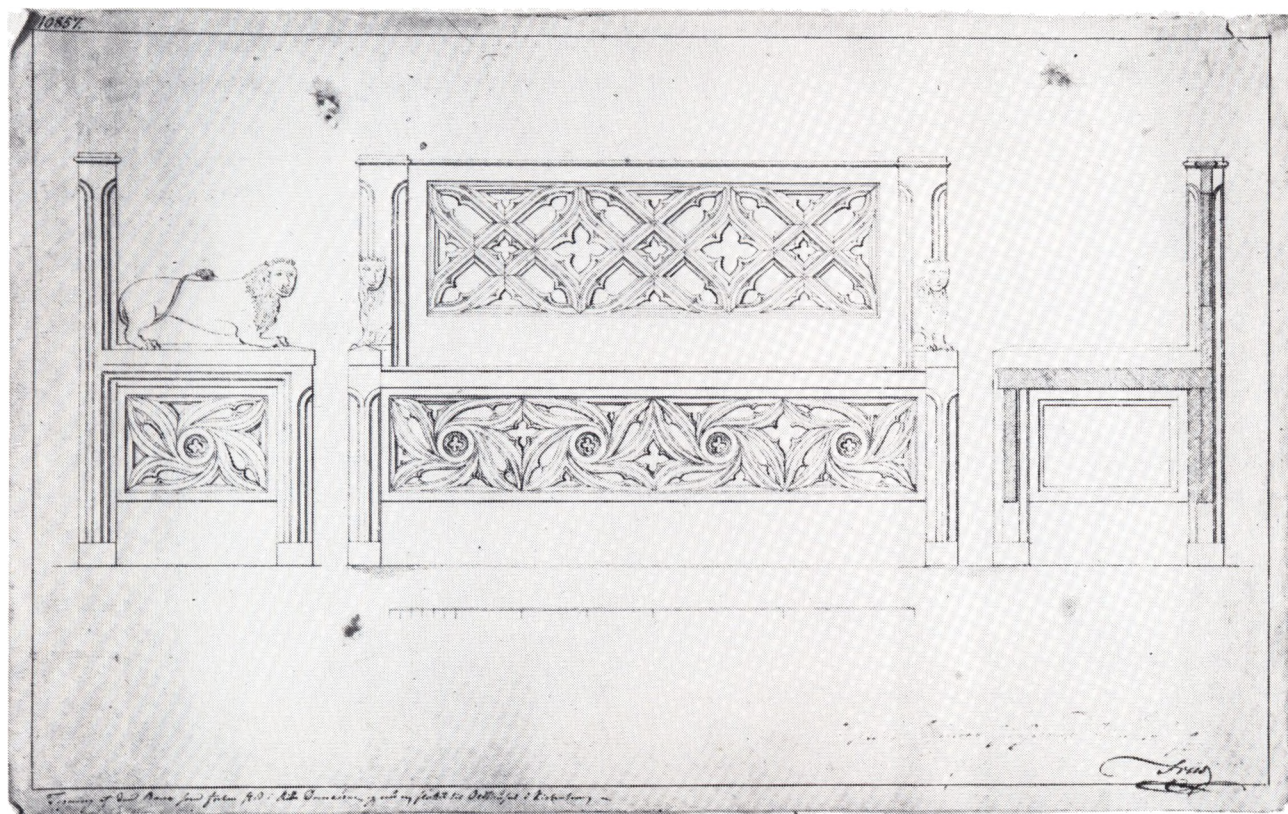
Som kilde til at bestemme bänkens udseende før restaureringen kan de to tegninger derfor ikke bruges. Bortset fra de i artiklens indledning nævnte oplysninger, er der heller ingen skriftlige oplysninger om bænken fra før 1854.

Ser man nøjere på bænken, vil man hurtigt opdage,

at flere af dens dele er helt eller delvis fornyede. Restaureringen er sket efter princippet om at erstatte alle manglende dele med nye på en sådan måde, at man ikke umiddelbart kan se, hvad der er nyt og hvad der er gammelt.

De mest intakte dele er sædet, der kun har en enkelt reparation, og forbenene og agterstavene, der også kun har få og små reparationer.

Fig. 6. Opmåling af bænken. Tegningen er skænket til Nationalmuseet af bygningsinspektør Friis.

Venstre kortsides masværk har fået enkelte af spidserne fornyet, men er ellers intakt (fig. 3). Til gengæld er højre kortside og forreste langside helt nye. Den højre kortside er nu en kopi af venstre. Det er vel heller ikke urimeligt at tro, at det oprindelig var tilfældet.

Når man betragter bænken nu, falder det i øjnene, dels at der i dens underdel er brugt ét masværksmønster: flammehjulet og foroven et andet: »kryds«, dels at der på forreste langside er *fire* flammehjul (7) mod ryggens *tre* »kryds«. På den omtalte tegning af Mag-

nus Petersen er der da også, som nævnt, kun tre flammehjul, hvilket passer til ryggens tre »kryds«. Hvis den oprindelige forside har haft flammehjul, og hvis man regner med, at deres mål svarer til målene på venstre kortsides flammehjul, må der imidlertid have været fire (8).

Også på Friis' ovennævnte tegning er der gjort et forsøg på at forbinde forsidens mønster med ryggen. Forbindelsen er her skabt ved at adskille flammehjule-
ne ved firpas, hvad der svarer til adskillelsen af ryg-
gens »kryds«. Imod denne løsning taler, dels at Friis'

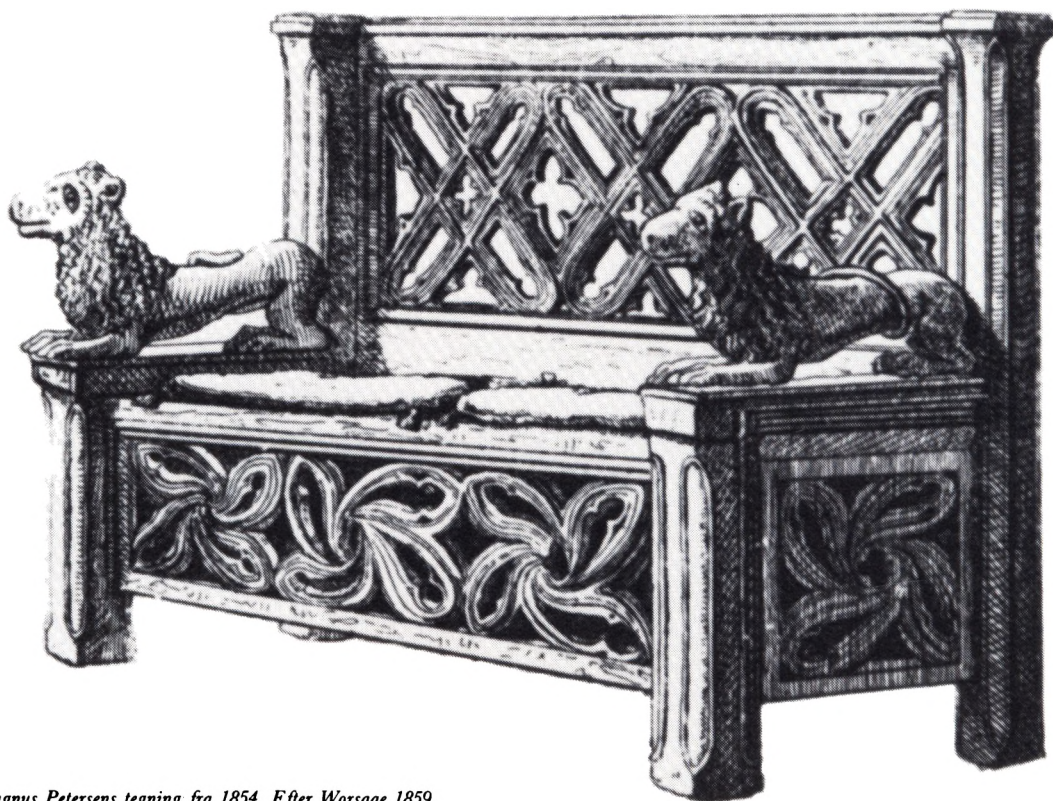

Fig. 7. Magnus Petersens tegning fra 1854. Efter Worsaae 1859.

udaterede tegning er unøjagtig, dels at den bevarede venstre kortsider mangler det halve firpas, der i så fald ville være naturligt.

Bænkens ryg har foroven en smal planke bestående af to lag (»lagkagebrædt«): den oprindelige forside og en ny bagside. På forsiden er indridset bogstaverne: LA PL KI IK, alle skrevet med versaler.

Af den midterste rygplankes masværk er en forholdsvis stor del indsat ved restaureringen. Den venstre trediedel (det ene »kryds«) er næsten intakt, idet dog de fleste af spidserne er fornyede. Af de resterende totrediedele er det meste af øverste halvdel bevaret. Der er derfor ingen tvivl om, at de nye dele af masværket svarer til de oprindelige.

Ryggens nuværende nederste planke er ikke oprindelig (fig. 2). Selvom planken i begge sider forneden har fået tilsat træstykker, er noten, hvori den er indfældet, 1-2 cm længere end planken. Naglehuller i agterstavene har ingen tilsvarende i planken. Der er heller intet gjort for at skjule knasthullerne i den del af planken, der går op over sædet. Det er umuligt at afgøre, om denne planke allerede var til stede ved restaureringen, eller om den er kommet til ved denne (bagsiden skulle ikke ses, derfor kunne man spare og genanvende et stykke træ andetsteds fra).

Listen foroven på ryggen og de aftrappede plader foroven på agterstavene er nye.

Et forslag om, at bænken oprindelig har haft et højt ryglæn (Trap, Ribe amt 1965 s.693), er næppe rigtigt. Selvom agterstavens oprindelige højde ikke mere kan bestemmes på grund af de træplader, der nu afslutter dem, har de (og dermed også ryglænet) sandsynligvis ikke været meget højere end nu, idet hjørnernes hulker er afsluttet foroven.

Tilbage at nævne er armlænenes løver, der er meget stærkt restaurerede (fig. 3-5). Deres hoveder, halse,

rygge og haler er nye, men at det oprindelig *var* løver viser de bevarede nederste dele af dyrene.

4. Konstruktion

Bænkens oprindelige konstruktion har været enkel: I forben og agterstave er noter, i hvilke ryggens tre planker, kortsiderne og forsiden er indfældet i fuld bredde og tykkelse. Plankerne fastholdtes i noterne af trænagler (ca. 1½ cm i dia.), nogle af disse er stadig til stede. Naglerne er slået ind både fra bænkens yder- og inderside, og der er både gennemgående og ikke-gennemgående nagler. Armlænene er tappet ind i agterstavene med ikke-gennemgående 3-4 x 3 cm tykke tapper. Tapperne fastholdes i agterstavene af trænagler. Begge armlæn har, lige under løvernes forben, en gennemgående trænagle, hvis funktion jeg ikke kan forklare. Sædet ligger løst ovenpå de to kortsider og forsiden, men låses fast af armlænene der går hen over det. Det virker noget ustabilt, at sædet kun hviler på tre af bænkens sider. Det kan tænkes, at det oprindelig også har hvilet på en planke i ryggen, jfr. at den nuværende nederste planke, som ovenfor omtalt ikke er den oprindelige.

Bænken holdes nu sammen af lim og træstifter (fle- re er faldet ud). Desuden sammenholdes agterstavene med ryggens nederste planke ved to fastskruede klodser under sædet.

5. Datering

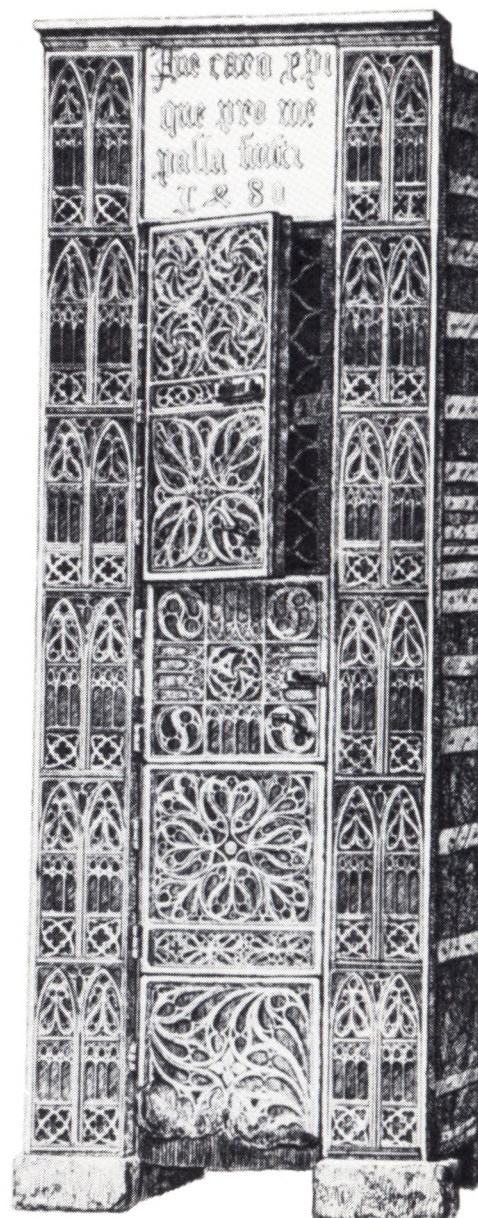
Ribebænkens konstruktion – siderne notet ind i hjørnestolper og fastholdt med trænagler – svarer til konstruktionen af en gruppe kister, hvis kendetegn er den reliefskårne ornamentik bestående af spidsbuer, medaljoner og dyrefigurer. Kisterne findes både herhjemme, i Sverige og sydpå. Deres dateringer går fra 1300 og til renæssancen (bl.a. Karlson 1928 s.64f,

Liebgtott 1975 s.9 (her kaldet fodkister, oftere kaldes de »de gotiske kister«)).

Det meget enkle masværk i Ribebænkens ryg kendes fra o. 1300 (Behling 1944 s. 28ff) og bruges frem til renæssancen. Flammehjulet er en »omvendt« form af de såkaldte »roterende fiskeblærer«. Motivet kendes fra slutningen af 1300-tallet (Behling 1944 s.43, Die Parler 1978 s.51 ff.) (9) og findes f. eks. på korstolene i Lunds Domkirke (Wrangel 1930 pl. 6) og et monstransskab fra Nørre-Broby kirke, Svendborg amt fra 1480 (fig. 8). Også dette motiv bruges frem til renæssancen.

Møbler der som Ribebænken er forsynet med figurer af dyr eller dyredele kendes fra alle egne af verden og findes allerede på oldtidens møbler fra Egypten, Mesopotanien og Rom. På nogle af de ældste bevarede møbler fra Norden, sengene fra Oseberg- og Gokstad-skibsfundene, er der udskårne dragehoveder (Osebergfundet 2 1928 s.81 ff., Nicolaysen 1882 s.41 ff.), og dragehoveder fortsætter med at være de foretrukne dyrefigurer på det bevarede middelalderlige, nordiske materiale. At man herhjemme allerede tidligt har kendt til at anbringe løvefigurer på siddemøbler, viser flere danske segl specielt bispesegl (Petersen 1886, Petersen 1917). Seglindehaveren afbildes siddende på en klapstol eller bred bæk, der foroven har løvehoveder, forneden evt. løvepoter. Det er således tilfældet på Danmarks ældst bevarede seglstampe af metal, der har tilhørt Ribebispen Radulf (død 1171) (10). Til o. 1350 fortsætter bispeseglene med at vise bispen siddende på en stol med løvefigurer (11).

Fig. 8. Skabet fra Nørre-Broby kirke, NM 2. afd. inv. nr. 11404. I det øverste felt af den åbenstående låge ses fire flammehjul. Flammehjulene er kombineret med »roterende fiskeblærer«. Skabet virker iøvrigt nærmest som en mønsterbog. Efter Worsaae 1859.

Hvorvidt man også har brugt sådanne siddemøbler i Danmark, kan man naturligvis ikke vide, da der ingen er bevaret. Først fra 1400-tallet har vi nogle bevarede møbler, og disse er gemmemøbler: kister og skabe. På en lille gruppe skabe fra o. 1500 kan man imidlertid se konsoller udformet som løver (12). Løver i fri skulptur svarende til Ribebænken findes eller fandtes på mindst fire danske degnestole. På dem alle ligger løven øverst på den skrå pultgavl. Degnestolen i Bjerrebym kirke, Svendborg amt er ved en indskrift dateret til 1536. Under indskriften er et relief af St. Martin, til hvem kirken var viet (Trap Svendborg amt 1957 s.714). Degnestolen fra Sørslev kirke, Holbæk amt har en løve på begge gavle (fig. 9). På den ene gavl ligger løven på udskårne vingetegl. Derunder er et relief af apostlen Johannes. Gavlen må derfor tidligst være fra begyndelsen af 1500-tallet, hvor vingetegl kommer frem (13), og er næppe meget senere end ca. 1550. Stolens anden gavl har et våbenskjold (14), hvis asymmetriske form og tungede overkant støtter en datering af degnestolen til o. 1500 (Trætteberg 1971) (15). Fra en af Sørslevs nabokirker Viskinge kirke, Holbæk amt kommer den tredje stol (16). Under dens løve er ligeledes et våbenskjold (17) med asymmetrisk skjoldform og buet overkant. Udfra skjoldformen må degnestolen dateres til o. 1500. (Trætteberg 1971). Endelig findes fra Fuur kirke, Viborg amt en figur forestillende en løve liggende på noget, der måske skal forestille et tæppe. Figuren må være resterne af en degnestol (18). Der er intet der nærmere kan datere figuren (19), men den svarer nøje til løverne på de øvrige degnestole. En samlet datering af de fire degnestole må derfor være ca. 1500-1550.

Af ovenstående fremgår det, at Ribebænken udfra sin konstruktion og ornamentik kan placeres i et tidsrum fra slutningen af 1300-tallet og frem til ca. 1550.

Den er næppe ældre end ca. 1400, da man må regne med, at der er gået en vis tid, førend flammehjulsornamentikken er blevet kendt også i de små hjemlige værksteder. Derimod bør man næppe overføre de ovennævnte degnestoles snævre datering på Ribebænken, idet man må tage i betragtning, dels at de ældste bevarede degnestole er fra slutningen af 1400-tallet, dels at der kun er bevaret få af de middelalderlige degnestole og een bänk: Ribebænken.

Det har ikke været muligt, at finde en bänk/stol svarende til Ribebænken blandt de gotiske bænke/stole der er bevaret eller er afbildet i interiørbilleder. De bevarede og de afbildede eksemplarer synes at kunne inddeles i *tre hovedgrupper*. Grupperne indeholder alle eksemplarer af såvel verdslig som kirkelig brugte bænke. *Den ene gruppes* bænke har alle sider opbygget af rammer og fyldinger (se f.eks. Falke 1924 s. XXXVIII og s.67 f.) (20). Underdelens sider når næsten ned til gulvet. De to korte sider går op over sædet og danner derved også armlæn. Bænkens underdel bagtil fortsætter op over sædet som ryglæn. Bænkene virker meget massive og solide. Fyldingerne har i reglen foldeværksornamentik, men også masværk forekommer (21). *Den anden gruppe* er karakteriseret ved et ryglæn der kan vendes (se f.eks. Falke s. XXXI og s. 98f.). Selve ryglænet er et ganske smalt brædt, mens bænkens øvrige sider kan være mere eller mindre massive. Som den første type kan bænkene have foldeværksornamentik, men også stavværk forekommer. Bænkenes konstruktion kan være med falsede hjørner, med rammer og fyldinger, eller de kan være i stolpekonstruktion. *Den tredje gruppes* bænke/stole består næsten udelukkende af forskelligt profilerede runde stokke tappet ind i hinanden, også benene er runde. Typen findes i romanske eksemplarer, og den bruges også efter middelalderen (22). Ribebænken hører ikke til

i nogle af disse grupper, men som gruppernes bænke er den en stiv og solid bæk. Til sammenligning med Ribebænken skal endelig nævnes en bæk fra Fritslar Domkirke, Hessen (Meister og Jedding 1958 billede nr. 62). Bænken dateres til 1400-tallet og har som Ribebænken et ryglæn med et gennembrudt og meget enkelt masværk. Men dens konstruktion er en ganske anden.

6. *Proveniens*

Det er i ovenstående dateringsafsnit stiltiende forudsat, at bænken kan være et hjemligt arbejde. Dens enkle ornamentik karakteriseres af de fleste, der omtaler den, som groft og klumpet masværk, et typisk provinsarbejde (Henschen & Blomberg 1961 sp. 595, Haslund, Wolf & Bøggild-Andersen 1949 s.86, Haslund, Wolf & Bøggild-Andersen 1971 s.61). Det grove og klumpede præg bænken har, skyldes dog i høj grad restaurator (sammenlign således fig. 9 og fig. 4-5). Men der er ingen tvivl om, at en hjemlig snedker har kunnet lave bænken. Ideerne til masværket kan han have fået fra trykte eller tegnede ark.

7. *Funktion*

I 1846, da bænken første gang omtales, står den i Ribe Domkirkes materialhus. Vi aner altså ikke, om den nogensinde har stået i selve kirken, men det er vel sandsynligt. Vi ved heller ikke, hvor længe bænken har været i brug, ryggens indskrifter giver ingen fingerpeg herom. Som det er nævnt kan den samme bænketype bruges til kirkeligt og verdsligt brug. Nedenfor vil der blive givet nogle eksempler på, hvorledes man kan tænke sig Ribebænken anvendt som kirkemøbel og/eller bæk i en senmiddelalderlig stue.

Hvis bænken har været anbragt i Ribe Domkirke, kan den tænkes anvendt til flere formål. Kinch (1869

s.584) mener, at det er en bispestol. En bispe- eller celebrantstol skal kunne hævde sig over for korstolene. Et indtryk af, hvor lille og uanselig bænken med sin lave ryg ville virke over for Ribe Domkirkes korstole, får man i Nationalmuseets udstilling, hvor den er anbragt over for den pragtfulde abbedstol fra Esrom kloster. En anvendelse af bænken som bispe- eller celebrantstol i Ribe Domkirke er således ikke sandsynlig. Man kan derimod udmærket tænke sig, at den har kunnet bruges som præstestol i en af stiftets landsbykirker.

Helms (1870 sp. 164 note 1) foreslår, at bænken kan være identisk med den »gammel Raadmands Stoel«, der nævnes i kirkens regnskaber 1694 (23). Stolen havde ifølge regnskabet to sæder og benyttedes af brudgomme. Antagelig menes hermed en brudestol/-bæk, der benyttedes af brudeparret under vielsen. En sådan nævnes i kirkens inventarier i 1703 (24), 1713/14 (25) og 1725/26 (25). Brudestole benyttedes både ved den protestantiske og den katolske vielse (Troels-Lund 1969 s.53 ff). I katolsk tid foregik selve vielsen uden for kirkedøren, og derefter holdtes inde i kirken en brudemesse. Under denne sad brudeparret i brudestolen. Ved den protestantiske vielseshandling viedes parret før den ordinære søndagsgudstjeneste. Siddende i brudestolen deltog de så i gudstjenesten, og først derefter holdtes brudemessen. I Danmark er der bevaret enkelte brudestole/bænke. Den ældste er fra Gavnø slotskapel (Danmarks Kirker, Præstø amt 1933-35 s.776 f.) og formentlig nogenlunde samtidig med kirkens stolestader fra 1576. Denne bæk og en bæk fra Aggersborg kirke (Steensberg 1950), der ved en indskrift er dateret til 1648, har indskrifter med

Fig. 9. Sørsløv-degnestolens ene løve. Løven ligger på et vingeteglslag. Sammenlign med løvehovederne i fig. 4 og fig. 5. Foto: H.D.K. 1979. ►

dele af vielsesritualet. Der er derfor ingen tvivl om, at de er brudebænke. Desuden findes der i Sønderjylland en del bænke, der antages at være brudebænke (Danmarks Kirker, Sønderjylland Kunsthistorisk oversigt 1963 s.2891), men ingen af dem er middelalderlige eller har indskrifter. Ribebænken ville med sin lave ryg, der betød, at brudeparret kunne ses nede i kirken, og sit sæde med plads til netop to personer, være velegnet til brudestol. Er den identisk med »gammel Raadmands Stoel«, kan dens navn hentyde til en giver eller tidligere bruger. Allerede før reformationen havde private deres egne kirkestole. Christian den II har i sine rigsglove fra 1521/22 bestemmelser om, at der skal bringes orden i kirkernes stolepladser (Kolderup-Rosenvinge 1824 s.6, 120). Man får indtrykket af, at der har stået et virvar af private bænke og stolestader i kirkerummene. Blandt de folk, der ifølge Christian den II's bestemmelser kunne bibeholde deres private stole, var iøvrigt netop rådmændene. At Christian den II's bestemmelser ikke er blevet efterlevet i Ribe, viser et brev fra 1560 (Kancelliets brevbøger 1556-1560, brev af 25.10.1560). I brevet klages der over den megen uorden i Ribe Domkirke med stole, andre og andet, og igen kræver man, at der sker en oprydning i kirkerummet. De private siddepladser har vel oftest været lukkede stolestader, men også almindelige stole og bænke kan tænkes at have været anvendt. Er Ribebænken lavet som kirkebænk til en privatmand? Eller har han, i stedet for at bekoste en ny kirkebænk, taget en af hjemmets gamle, umoderne bænke op i kirken?

Hvis det sidste er tilfældet, hvordan har bænken så været anbragt i hans stue? Til svar på dette spørgsmål kan man bruge de mange 1400-tals interiørbilleder, der hovedsagelig stammer fra det flamske og tyske område. Hvis man ser på de typer af bænke, der nævnes i dateringsafsnittet, synes bænke opbygget i ram-

mer og fyldinger (gruppe 1) beregnet til at stå langs væggen. Mange vægge var netop beklædt med fyldingspaneler, og bænken kunne derved have to funktioner: vægbeklædning og siddeplads (Falke 1924 s. XXXVI). Men gruppens bænke ses også afbildet helt fritstående (Falke 1924 s. XXXVIII) eller anbragt foran kaminen med ryggen til denne (Lesberg 1974 se (21)). I sidstnævnte tilfælde ville man forvente, at ryggen af hensyn til varmen bagfra var gjort åben. Mere egnede som kaminbænke er bænken med vendbare rygge. Herved kunne man jo efter behag vende ryggen eller ansigtet mod ilden. Typen findes da også afbildet som kaminbænke (Falke 1924 s. XXXI). Men på interiørbillederne ses de også anbragt langs væggen (Feulner 1927 s.44) eller fritstående (Feulner 1927 s.60, Falke 1924 s. XXXIV).

Ribebænken har, foruden at kunne stå langs væggen, kunnet være fritstående. Også dens bagside (fig. 2) er profileret både på agterstavene og rygbrædtet. Til at stå foran ilden vil den også være velegnet, idet ryggens gennembrudte masværk gør den »lun«.

Hvad enten Ribebænken har været bestemt til kirkeligt eller verdsligt brug, giver dens konstruktion og udseende et indtryk af, hvordan bænken i en senmiddelalderlig dansk stue kan have set ud.

Noter

1. Ribe Domkirkes regnskaber med bilag 1842-50. Ribe bispearkiv, Landsarkivet i Viborg. Nebellung må være arkitekt N.S. Nebelong, se tillige (6).
2. Nationalmuseet 2. afd. Antikvarisk-topografisk arkiv.
3. Bænken har intet inv. nr. Lektor Peter Wagner takkes for venligst at have bekræftet, at både bænkenes oprindelige dele og de dele af den, der stammer fra restaureringen, er af eg.
4. Bænken betragtes her og i det følgende forfra, således at højre henholdsvis venstre, er det, der er til højre henholdsvis venstre for beskueren.
5. Bænken er afbildet i Worsaae 1854 fig. 448. De heri afbildede genstande siges alle at være udstillede. En udstilling af bænken må have krævet en restaurering.
6. Inv. nr. 10857. I tegningens højre hjørne er der en udradering. Det har ikke været muligt at læse, hvad der har stået. Bygningsinspektør F.F. Friis havde sammen med arkitekt N.S. Nebelong stået for Ribe Domkirkes restaurering 1843-45.
7. Egentlig er motivet kun fordoblet. Flammehjulene hører sammen to og to, hvert flammehjul er et spejlbillede af det foregående.
8. Forsidens længde afhænger af sædets, og dets længde er den oprindelige. Derfor må den nuværende forsides længde være den samme som den oprindelige forsides.
9. Behling 1944 s.43 daterer motivet til begyndelsen af 1400-tallet. Die Parler s.51 ff. daterer det til 2. halvdel af 1300-tallet.
10. En fin afbildning af stampen findes overfor titelbladet i Kulturhistorisk Leksikon bd. XV 1970.
11. På Kristoffer den II's segl er kongen afbildet siddende på en bæk med en løve på hver side. Det er usikkert, om disse løver skal opfattes som dele af bænken eller levende dyr.
12. Danmarks Kirker, Århus amt 1972 s.532 ff. og s.641 note 162. To korsbænk i Århus Domkirke dateret 1508, et skab i Nordby kirke, Samsø, Holbæk amt dateret 1519 og et skab fra Karup kirke nu på Viborg Stiftsmuseum inv. nr. VSM 494 har konsolløver.
13. Danmarks Kirker daterer i sin fagordbog vingeteglen fremkomst til o. 1550-1600. Dateringen af de første vingetegl skal dog nok rykkes ned til begyndelsen af 1500-årene.
14. Skjoldet er spejlvendt. Skrådelt, 1. felt er uden spor af bemaling, 2. felt rødt. Våbnet kan ikke identificeres som hørende til en af de fra sognet kendte adelslægter og heller ikke til adelslægter hørende til Viskinge sogn. Slægten Banner, der har et skrådelt

skjold, 1. felt hvidt, 2. felt rødt, kan hverken sættes i forbindelse med Særslev eller med Viskinge sogne.

15. Degnestolen var i 1979 til restaurering hos kirkemaler Einar V. Jensen, Køge, der, sammen med sin medhjælper Ole Buch og Særslev kirkes arkitekt, arkitekt M.A.A. Marinus Andersen takkes hjertelig for at have givet mig oplysninger, tegninger og beskrivelser af stolen samt hjulpet med at få den fotograferet.
 16. Gavlen befinder sig sammen med to andre stolerester på Nationalmuseets 2. afd. under inv. nr. D 2016.
 17. Der er ingen spor af bemaling på skjoldet.
 18. Figuren er nu på Morslands Historiske Museum. Inv. nr. MHM 241f.
 19. Afdøde mus.insp. Chr. Aksel Jensen, Nationalmuseet har bestemt figuren som resterne af en degnestol og dateret den til ca. 1500.
 20. Om der er tale om ægte eller falske ramme- og fyldingskonstruktioner, kan ikke ses ud fra de billeder og fotografier, der har været til min rådighed.
 21. Således ses det på Rogier Van der Weydens (1399-1464) billede af Bebudelsen. Billedet er fra ca. 1464 og afbildet flere steder bl.a. i Lesberg 1974.
 22. Typen kaldes i ældre litteratur »den byzantinske stol«. Den er afbildet i alle gængse møbelværker.
 23. 29.8.1694. Ribe Domkirkes regnskaber 1689-1711. Ribe Bispearkiv. Landsarkivet i Viborg.
 24. Ribe Domkirkes regnskaber 1689-1711. Ribe bispearkiv. Landsarkivet i Viborg.
 25. Ribe Domkirkes regnskaber 1711-1736. Ribe Bispearkiv. Landsarkivet i Viborg.
- * Redaktør Elna Møller og redaktør Ebbe Nyborg takkes hjertelig fordi de har ladet mig benytte udskrifter af arkivalier vedrørende Ribe Domkirke og iøvrigt har været mig behjælpelig med oplysninger. Endvidere tak til lektor Else Roesdahl for gode råd undervejs.

Litteratur

Bænken er omtalt og/eller afbildet følgende steder:

- Christiansen, Tage E. (red.): Danmarks Middelalder. Kbh. 1972 s.93.
- Haslund, Ole, Edward C.J. Wolf & H.O. Bøggild-Andersen: Møbelkunstens stilhistorie. Kbh. 1949 s. 86.

- Haslund, Ole, Edward C.J. Wolf & H.O. Bøggild-Andersen: International Møbelhåndbog bd.1. Kbh. 1971 s.61.
- Helms, Jacob: Ribe Domkirke. Kbh. 1870. sp. 164.
- Henschen, Ingegerd & Sten Blomberg: Svenskt Möbellexikon bd.1. Malmø 1961. sp. 595.
- Kinch, J.: Ribe Bys Historie og Beskrivelse indtil Reformationen. Ribe 1869. s.584.
- Matthiessen, Hugo, Otto Smith & Victor Hermansen: Ribe Bys Historie 1660-1730. Kbh. 1929. s.278.
- Trap, J.P.: Kongeriget Danmark (Trap 3. udg.) bd. 5. Kbh. 1904. s.696.
- Trap, J.P.: Kongeriget Danmark (Trap 4. udg.) bd. 8. Kbh. 1928. s.418.
- Trap, J.P.: Danmark. (Trap 5. udg.) bd. 23. Kbh. 1965. s. 693.
- Skougaard, H.: Møbelkunst og møbelsnedkeri. Kbh. 1974. s.38.
- Worsaae, J.J.A. med tegninger af Magnus Petersen: Afbildninger fra Det kongelige Museum for nordiske Oldsager i Kjøbenhavn. Kbh. 1854. s.136 nr. 448.
- Worsaae, J.J.A. med tegninger af Magnus Petersen: Nordiske Oldsager i Det kongelige Museum i Kjøbenhavn. Kbh. 1859. s.179 nr. 601.
- Derudover er der i teksten og noterne henvist til følgende litteratur:
- Behling, Lottlisa: Gestalt und Geschichte des Masswerks. Halle 1944.
- Brøgger, A.W. & Haakon Schetelig (red.): Osebergfundet bd. 2. Oslo 1928.
- Danmarks Kirker. Præstø amt bd. 2. Kbh. 1933-35. Sønderjylland. Kunsthistorisk oversigt. Kbh. 1963. Århus amt bd. 2. Kbh. 1972.
- Die Parler und der Schöne Stil 1350-1400. Köln 1978.
- Falke, Otto von: Deutsche Möbel des Mittelalters & der Renaissance. Stuttgart 1924.
- Feulner, Adolf: Kunstgeschichte des Möbels. Berlin 1927.
- Kancelliets Brevbøger 1556-1560. Kbh. 1887.
- Karlson, William: Studier i Sveriges medeltida Möbelkonst. Lund 1928.
- Kolderup-Rosenvinge: Samling af gamle Danske Love. Bd. IV. Kbh. 1824.
- Lesberg, Sandy (ed.): Gothic Art. New York-London 1974.
- Liebgott, Niels-Knud: Kister og Skabe. Kbh. 1975.
- Meister, Peter W. & Jedding, Hermann: Das schöne Möbel im Lauf der Jahrhunderte. Heidelberg-München 1958.
- Nicolaysen, N.: Langskibet fra Gokstad ved Sandefjord. Kristiana 1882.
- Petersen, Henry: Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen. Kbh. 1886.
- Petersen, Henry ved A. Thiset: Danske kongelige Sigiller 1085-1559. Kbh. 1917.
- Steensberg, Axel: En brudebænk fra Aggersborg kirke. I: Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1950.
- Steensberg, Axel: Bondehuse og vandmøller i Danmark gennem 2000 år. Kbh. 1952.
- Trap, J.P.: Danmark, Svendborg amt. Kbh. 1957.
- Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden i det 16. årh. Bd. VI. Kbh. 1969.
- Trætterberg, Hallvard: Sköld. Heraldisk. I: Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder XVI. Kbh. 1971.
- Wrangel, Ewert: Korstolarna i Lunds Domkyrka. Malmø 1930.